

LIBRIS | JOSTEIN GAARDER
Weknovy
BOOKS

Lumea Sofiei

roman despre istoria filosofiei

Traducere de
ANA MIHĂILESCU

Ediția a II-a

UNIVERS

CUPRINS

1. GRĂDINA EDENULUI	5
2. JOBENUL	13
3. MITURILE	23
4. FILOSOFII NATURII	29
5. DEMOCRIT	41
6. DESTINUL	46
7. SOCRATE	54
8. ATENA	68
9. PLATON	73
10. CABANA MAIORULUI	86
11. ARISTOTEL	95
12. ELENISMUL	110
13. CĂRȚILE POȘTALE	126
14. DOUĂ CULTURI	133
15. EVUL MEDIU	146
16. RENAAȘTEREA	166
17. BAROCUL	190
18. DESCARTES	205
19. SPINOZA	216
20. LOCKE	224
21. HUME	232
22. BERKELEY	244
23. BERKELEY	249
24. ILUMINISMUL	263
25. KANT	279
26. ROMANTISMUL	296
27. HEGEL	311
28. KIERKEGAARD	321
29. MARX	333
30. DARWIN	349
31. FREUD	371
32. EPOCA CONTEMPORANĂ	388
33. PETRECEREA DIN GRĂDINĂ	409
34. CONTRAPUNCT	421
35. BIG BANG	438

1

GRĂDINA EDENULUI

...cândva, ceva tot trebuia să se nască din neant...

Sofia Amundsen se întorcea de la școală. Ca de obicei, făcuse o bucată bună de drum împreună cu Jorunn și vorbiseră mult despre roboți. Creierul uman este un calculator sofisticat, credea Jorunn. Sofia simțea însă că nu este întru totul de acord cu ea. Doar n-o să reducem ființa umană la o mașină, nu?

Odată ajunse aproape de centrul comercial, fiecare își văzuse de drumul ei. Sofia locuia într-o clădire dintr-un cartier rezidențial, și drumul ei până la școală era de două ori mai lung decât cel pe care îl făcea Jorunn. Parcă ar fi locuit la capătul pământului, pentru că în spațele casei deja începea pădurea.

Coti pe aleea Kløerveien. Chiar în capătul ei era o curbă, „curba căpitanului“. Doar sâmbăta și duminica mai trecea cineva pe acolo. În aceste prime zile ale lui mai, în unele grădini, narcisele galbene se grăbeau să răsară sub trunchiurile pomilor fructiferi, iar peste mesteceni parcă se așezase un voal verde, fin ca un abur.

Ce ciudat era să vezi cum totul începea să crească în această perioadă a anului! Oare ce făcea ca toată vegetația să țâșnească din pământul adormit imediat ce începea să fie frumos și ultimele urme de zăpadă dispăreau?

Sofia împinse poarta de la grădină și aruncă o privire în cutia poștală. De cele mai multe ori, era plină de prospecte și câteva plicuri mari adresate mamei sale. De obicei, înainte să urce în cameră, le punea pe toate pe masa din bucătărie.

Din când în când mai veneau și extrase de cont pe numele tatălui său, dar trebuie spus că el nu era un tată ca toți ceilalți. Era căpitan pe

un mare petrolier și lipsea aproape tot timpul. Când stătea câteva săptămâni pe uscat, se foia prin easă în papuci, încercând să se facă util. Când naviga, însă, devenea un personaj destul de îndepărtat.

Astăzi nu găsi în cutie decât un plic mic pe care era scrisă adresa ei:

Sofia Amundsen

Kløerveien 3

Atât, nimic mai mult... Nici o mențiune despre expeditor. Nici măcar un timbru.

Sofia se grăbi să închidă poarta și deschise plicul. Înăuntru era doar o bucătică de hârtie, nu mai mare decât plicul, pe care scria: *Cine ești tu?*

Doar atât. Expeditorul nu spunea nici bună ziua și nici nu se sembase. Cineva scrisese în grabă doar aceste trei cuvinte, urmate de un semn mare de întrebare.

Se mai uită o dată la plic. Așa era, plicul îi era adresat chiar ei... Oare cine îl strecurase în cutia poștală?

Alergă spre casa din lemn vopsit în roșu și închise poarta cu cheia. Ca de obicei, pisica Sherekan țâșni din tufișuri, înaintă până la peron și reuși să se fofileze înăuntru înainte ca ea să poată închide ușa.

Pis, pis, pis!

Când mama Sofiei nu era în toane bune, din cine știe ce motiv, i se întâmpla să spună câteodată despre casă că e o adevărată menajerie. O menajerie, adică o colecție de animale de care Sofia era mai degrabă mândră că le are. Mai întâi primise un bol cu trei peștișori roșii: Zulf de aur, Scufița Roșie și Piratul Pierre. Mai avea și doi peruși, Cricri și Grigri, o broască țestoasă, Govinda, și, în sfârșit, o pisică roșcată tigrată, Sherekan. Le primise pe toate în dar ca pe un fel de compensație: mama ei se întorcea seara târziu de la serviciu, iar tatăl ei era mai tot timpul plecat la celălalt capăt al lumii. Sofia își scoase ghiozdanul, îl puse jos și îi dădu de mâncare lui Sherekan. Se așeză apoi pe scaun, ținând în mână scrisoarea aceea misterioasă.

Cine ești tu?

Ce întrebare stupidă! Parcă ea n-ar ști că e Sofia Amundsen! Și totuși, la urma urmelor, cine era această Sofia? De fapt, nici măcar nu știa prea multe despre ea.

Și dacă s-ar fi numit altfel? Anne Knutsen, de exemplu... Atunci ar fi fost altcineva?

URPIS | We know books

Își aminti deodată că tatăl său ar fi vrut să-i pună numele Synnøve. Încercă să-și imagineze cum ar fi dat mâna cu cineva și s-ar fi prezentat cu numele Synnøve Amundsen, dar nu, nu se potrivea deloc. Dar de fiecare dată când se gândea la asta, îi apărea în minte imaginea altei fete.

Se ridică de pe taburet și merse la baie, ținând în mână scrisoarea. Se așază în fața oglinzii și se privi drept în ochi.

– Eu sunt Sofia Amundsen, spuse ea.

Fata din oglindă nu-i răspunse, nici măcar nu se strâmbă. Orice ar fi făcut Sofia, fata din oglindă făcea același lucru. Încercă s-o ia pe nepregătite, mișcându-se foarte repede, dar cealaltă era la fel de iute ca și ea.

– Cine ești tu? o întrebă ea.

Nici acum nu primi nici un răspuns, dar, pentru o clipă, nu putu să-și dea seama dacă cea din oglindă pusese întrebarea sau chiar ea.

Puse arătătorul pe nasul pe care îl vedea în oglindă și spuse:

– Tu ești eu.

Și pentru că nu primi un răspuns nici de această dată, întoarse fraza:

– Eu sunt tu.

Sofiei Amundsen nu-i plăcuse niciodată cum arată. I se spunea adesea că are ochi frumoși, migdalați, dar era sigură că ceilalți îi spuneau asta pentru că se fereau să observe că avea nasul prea mic și gura puțin cam mare. Și mai avea și urechile mult prea apropiate de ochi. Dar cel mai rău arăta părul. Era țepăn ca niște bețe de tobă și nu putea să-l aranjeze nicicum. Tatăl ei îi mai trecea câteodată mâna prin păr și o numea „fata cu părul de cânepă“, făcând aluzie la o bucată muzicală compusă de Claude Debussy. Lui îi era ușor să-i spună așa, că doar nu el trebuia să trăiască toată viața cu părul acela care atârna țepăn. Nici un spray, nici un gel nu reușeau să-l îmblânzească.

I se părea câteodată că are un cap atât de caraghios, încât chiar se întreba uneori dacă nu cumva se născuse cu un defect fizic. Oricum, mama ei îi povestise că nașterea fusese dificilă. Dar oare nașterea determină înfățișarea pe care o vei avea toată viața?

Nu era ciudat că nu știa cine este ea? Și nu era oare nedrept că nu puteai să-ți alegi chiar tu înfățișarea? Te nașteai cu ea așa, pur și simplu. Poate că puteai să-ți alegi prietenii, dar nu puteai să te alegi pe tine însuși. Nici măcar nu alesese ea să fie o ființă umană.

În fond, ce este o persoană?

Sofia își ridică din nou ochii și se uită la fata din oglindă.

– Cred că mă duc sus să-mi fac temele la biologie, spuse ea ca și cum s-ar fi scuzat.

Ajunse repede pe culoar.

Ba nu, mai bine mă duc în grădină, se gândi ea.

- Pis, pis, pis!

Scoase pisica din casă, o împinse pe trepte și închise ușa.

Ținând în continuare în mână scrisoarea misterioasă, ajunse pe aleea de pietriș. O cuprinse deodată un sentiment ciudat: parcă până atunci ar fi fost o păpușă și, dintr-odată, o baghetă magică îi dăduse viață.

Ce ciudat i se părea să se pomenească amestecată în povestea asta incredibilă!

Sherekan sări pe alee și dispăru în spatele unor tufe stufoase de coacăze. Era o pisică tare vioaie, de la blana albă de pe cap până la coada care-i atârna la capătul corpului catifelat. Și ea era tot în grădină, dar, spre deosebire de Sofia, nu era conștientă de acest lucru.

Își dădea tot mai mult seama că e în viață, dar în același timp se strecura în mintea ei gândul că nu va fi mereu așa.

Acum exist, reflectă ea, dar într-o zi nu voi mai fi aici.

Există viață după moarte? Nu era, în nici un caz, o întrebare care ar fi putut s-o împiedice pe pisică să doarmă.

Bunica ei murise în urmă cu șase luni și de atunci, în fiecare zi, simțise cât de mult îi lipsește. Nu era nedrept ca într-o zi să mori?

Sofia rămase pe alee, încercând să se convingă de propria ei existență tocmai pentru a alunga ideea că nu va trăi veșnic. Degeaba! Chiar în momentul în care reușea să ajungă la această convingere, imediat îi trecea prin minte gândul că nu va trăi veșnic. Da, dar și invers era tot la fel: când accepta totuși că viața ei ar putea să se sfârșească la un moment dat, simțea, ca niciodată până atunci, ce șansă extraordinară avea de a fi în viață.

Parcă ar fi fost cele două fețe ale unei monede pe care o tot întorci în mână de pe o parte pe alta. Ceea ce apărea foarte clar pe una dintre ele nu făcea decât ca cealaltă să fie și mai clară. Și nici una dintre ele nu dădea câștig de cauză celeilalte.

Este imposibil să simți că ești în viață fără să te gândești imediat că într-o zi vei muri, se gândi ea. Și nici nu poți să te gândești la propria moarte fără să simți, chiar în acea clipă, miracolul vieții.

Brusc își aminti că bunica îi spusese cam același lucru în ziua în care doctorul o anunțase că e grav bolnavă. „Abia acum înțeleg cât de frumoasă e viața!”, spusese ea.

E așa de trist că oamenii învață să iubească viața abia după ce se îmbolnăvesc! Sau poate că fiecare dintre noi ar trebui să primească o scrisoare misterioasă...

Ce-ar fi să meargă să vadă dacă nu cumva mai e ceva acolo? Alergă spre poartă și tresări când, ridicând capacul cutiei verzi, văzu că înăuntru mai era un plic, la fel ca celălalt. Ce ciudat, doar se uitase cu mare atenție atunci când îl luase pe primul...

Și pe acest plic era tot adresa ei. Îl deschise și scoase o bucățică de hârtie pe care cineva scrisese:

De unde vine lumea?

N-am nici cea mai mică idee! se gândi Sofia. Cine poate să știe astfel de lucruri? Și totuși, întrebarea era absolut justificată. Pentru prima dată în viață, se gândi că nu ai cum să trăiești fără ca măcar să te interesezi de originile tale.

Cele două scrisori o zăpăciseră atât de tare, încât se hotărî să meargă în peșteră și să stea acolo liniștită.

Peștera era refugiul ei secret. Mergea acolo doar când era foarte furioasă, foarte tristă sau foarte mulțumită. Dar astăzi pur și simplu nu mai știa cum e.

Casa de lemn vopsită în roșu era în mijlocul unei grădini mari, cu multe pâlcuri de flori, arbuști și pomi fructiferi, cu o peluză mare cu un leagăn și chiar cu un mic pavilion pe care bunicul îl construise pentru bunica atunci când primul lor copil murise la câteva săptămâni după naștere. Micuța se numea Maria, iar pe piatra funerară erau gravate următoarele cuvinte: „Micuța Maria a venit pe această lume, a aruncat o privire de jur împrejur și apoi ne-a părăsit“.

Într-un colț îndepărtat al grădinii, în spatele tufelor de zmeură, era un crâng atât de des, încât acolo nu creșteau nici flori, nici pomi fructiferi. Era, de fapt, un gard vechi de nuiiele care separa atunci grădina de pădurea propriu-zisă, dar cum nimeni nu mai avusese grijă de el timp de douăzeci de ani, se transformase într-un măraciniș de nepătruns. Bunica îi povestise că, în timpul războiului, acest măraciniș stătea în calea vulpilor care poșteau la găinile care umblau nestingherite prin grădină.

Pentru toți ceilalți, în afară de Sofia, acest gard vechi era la fel de inutil ca și vechile cotețe pentru iepuri din apropierea lui. Nimeni n-avea habar că acesta era marele ei secret.

LIBRIA | Wolfram

Știuse de mult, nici ea nu-și mai amintea de când, că în gard exista un loc de trecere îngust. Tărându-se pe dedesubt, ajungea într-un fel de luminiș înconjurat de tufișuri. Era ca într-o peșteră, așa că știa sigur că nimeni nu o va găsi în acel loc.

Ținând strâns în mână cele două plicuri, traversă în fugă grădina, se așeză în patru labe și se strecură prin gard. Peștera era atât de mare, încât aproape că ar fi putut să stea în picioare, dar astăzi preferă să se așeze pe niște rădăcini groase. De aici putea să supravegheze totul privind printre ramuri și frunze prin două găuri minuscule. Chiar dacă nici una dintre ele nu era mai mare decât o monedă de cinci coroane, avea totuși în fața ochilor toată grădina. Își aminti că, pe când era mai mică, se distra grozav când îi vedea pe părinții ei care o căutau peste tot, crezând că s-a ascuns după copaci.

Sofia crezuse întotdeauna că grădina era ea însăși o lume. De fiecare dată când auzea vorbindu-se despre grădina Edenului și despre Creație, își închipuia că stă cuibărită în peșteră și se minunează de propriul său paradis.

De unde vine lumea?

Na! asta da întrebare. Sofia știa foarte bine că Pământul nu este decât o mică planetă dintr-un imens univers. Și universul de unde venea?

Dacă presupuneai că universul a existat dintotdeauna, atunci întrebarea despre originea lui chiar că nu-și mai avea rostul. Dar poate oare ceva să existe dintotdeauna? Nu prea era ea de acord cu această idee. Totul trebuie să aibă un început, nu? Atunci înseamnă că și universul trebuie să fi fost creat pornind de la altceva.

Dar dacă universul își avea originea în altceva, atunci și acest altceva trebuie să fi fost creat într-o zi. Își dădea foarte bine seama că în acest fel nu făcea decât să se îndepărteze de subiect. Cândva, ceva trebuie să se fi născut din neant. Să se fi întâmplat oare așa ceva? Nu era cumva la fel de neconceput ca și ideea unei lumi care ar fi existat dintotdeauna?

La școală învățase că Dumnezeu e cel care a creat lumea, așa că încercă să se consoleze cu această explicație. Da, dar pe ea nu o mulțumea întru totul. Bine, de acord, Dumnezeu a creat lumea, și atunci cum rămâne cu Dumnezeu? S-a creat din nimic? Nici așa nu mergea. Presupunând că Dumnezeu a putut să creeze ceea ce a vrut el să creeze, trebuie să fi existat ceva *înaintea* lui pentru a se putea crea pe el însuși. Nu mai rămânea decât o singură soluție: Dumnezeu a existat dintotdeauna. Dar de-abia ce respinsese această afirmație! Tot ce exista trebuie să fi avut un început.

– La naiba! Fir-ar să fie!
Deschise iarăși cele două plicuri.

Cine ești tu?

De unde vine lumea?

Parcă se juca cineva cu ea punându-i asemenea întrebări! Și scrisorile de unde veneau? Și asta era un mister.

Cineva o scosese pe Sofia din viața ei liniștită ca să o facă să se confrunte cu marile taine ale universului. Dar cine?

Sofia se uită încă o dată în cutia de scrisori, a treia oară.

Poștașul tocmai trecuse. Scoase un teanc de ziare și reclame și câteva scrisori pentru mama ei. Găsi și o carte poștală pe care era fotografia unei plaje din sud. O întoarse pe partea cealaltă. Avea timbre norvegiene, iar pe ștampilă era menționat „Regimentul norvegian ONU“. O fi de la tatăl ei? Părea să fie în Liban, când ea de fapt credea că e în cu totul altă parte a lumii... Dar nu era scrisul lui.

Citi numele destinatarului și simți că inima începe să-i bată mai tare:

Hilde Møller Knag, c/o Sofia Amundsen, Kløverveien 3...

Restul corespundea cu adresa ei. Iar pe cartea poștală scria:

Dragă Hilde,

Îți doresc tot binele din lume cu ocazia împlinirii a cincisprezece ani. Știi deja că vreau neapărat să-ți fac un cadou care să te ajute să crești și să te împlinești. Iartă-mă că-ți trimit această felicitare prin Sofia. Era mai simplu așa.

Te sărut cu drag, tata

Sofia o luă la fugă spre casă și se duse în bucătărie. Clocotea de furie.

Cine mai era și fata asta, Hilde, care-și permitea să împlinească cincisprezece ani exact cu o lună înaintea ei? Ieși pe hol și luă cartea de telefon. Erau mulți care se numeau Møller sau Knag. Dar nu exista nici un Møller Knag.

Se mai uită o dată la cartea poștală. Era adevărată, nu avea nici o în-doială. Avea timbre adevărate și o ștampilă adevărată.

Dar de ce să trimită un tată o felicitare pe adresa Sofiei, de vreme ce era clar destinată unei alte persoane? Și ce tată ar fi avut proastă inspirație să o lipsească pe fiica sa de o felicitare trimițând-o la altă adresă? Cum adică „era mai simplu așa“? Și cum să o găsească ea pe Hilde?

LIBRIS | Welknow
books

Încă o problemă care cădea pe capul ei! Încercă să-și facă un pic de ordine în gânduri.

Trebuia să dezlege trei mistere care apăruseră toate exact în această după-amiază, adică în câteva ore. În primul rând, trebuia să afle cine pusese cele două plicuri albe în cutia de scrisori. Apoi mai era și problema întrebărilor delicate pe care le puneau aceste scrisori. Și în al treilea rând, trebuia să înțeleagă cine este această Hilde Møller Knag și de ce felicitarea îi fusese trimisă tocmai ei, și nu acestei Hilde. Presimțea că cele trei mistere erau legate între ele, într-un fel sau altul, căci până acum avusese o viață mai degrabă banală.

JOBENUL

...singura calitate care e necesară pentru a deveni un bun filosof este aceea de a te mira...

Sofia era sigură că autorul scrisorilor anonime va încerca să ia legătura cu ea. Dar până atunci, era mai bine să-și țină gura.

La școală îi era tot mai greu să se concentreze în timpul orelor. Profesorul vorbea tot timpul doar despre lucruri absolut neinteresante. De ce nu le vorbea mai degrabă despre natura umană, despre lume și cum apăruse ea?

Brusc, își dădu seama că oamenii, fie ei la școală, fie oriunde altunde, erau interesați de tot felul de lucruri absolut întâmplătoare. Dar erau atâtea întrebări mai importante și mai dificile decât cele din programa școlară!

Cine știa să răspundă la asemenea întrebări? Oricum, să reflectezi la ele era cu totul altceva decât să repeți la nesfârșit conjugarea verbelor.

Plecă atât de repede după ultima oră de curs, încât Jorunn trebui să alerge după ea ca s-o prindă din urmă.

– Ce zici, jucăm cărți astă-seară?

Sofia ridică din umeri.

– Să-ți spun drept, nu prea mă mai interesează să joc cărți.

Lui Jorunn nu-i venea să creadă.

– Nu? Poate vrei să jucăm badminton...

Sofia stătea cu ochii în pământ. Ridică apoi privirea spre prietena ei.

– Eu știu?... nici de badminton nu prea am chef.

– Bine, dacă zici tu așa...

Sofia simți mâhnirea din glasul ei.

– Dar măcar poți să-mi spui ce ți se pare că e într-adevăr important?

- Aha, deci asta e! Te-ai îndrăgostit, nu-i așa?

Merseră un timp una lângă alta fără să-și vorbească. Se opriră lângă terenul de fotbal.

- Bine, atunci eu o iau pe-aici, spuse Jorunn arătând spre stadion.

Era o scurtătură, dar Jorunn nu o lua pe-acolo decât dacă se grăbea să ajungă acasă când venea cineva la ei sau când trebuia să ajungă la dentist.

Sofiei îi părea rău că a întristat-o pe Jorunn. Dar ce-ar fi putut să-i răspundă? Că își dorea așa, deodată, să știe cine este și cum a fost creat universul și că din cauza asta nu mai avea timp să joace badminton? Nu era deloc sigură că Jorunn ar fi înțeles.

Nu înțelegea de ce faptul că era interesată de aceste întrebări esențiale, dar în același timp atât de obișnuite, îi făcea viața atât de dificilă.

Deschise cutia de scrisori și simți iarăși că inima îi bătea mai-mai să-i spargă pieptul. Înăuntru nu erau decât o scrisoare de la bancă și câteva plicuri galbene mari. La naiba! Sperase din tot sufletul că va găsi un nou mesaj de la acel necunoscut.

După ce închise poarta, fu uimită când văzu că pe unul dintre plicurile mari era trecut numele ei. Vru să-l deschidă, dar mai întâi îl întoarse și văzu că pe dos scria: *Curs de filosofie. A se folosi cu mare grijă.*

Urcă în fugă pe aleea de pietriș și își puse ghiozdanul pe trepte. Puse celelalte scrisori sub preșul de la intrare și o luă la fugă prin grădina din spatele casei ca să se ascundă în peșteră. Doar acolo avea dreptul să deschidă acel plic mare.

Sherekan o urmă, dar Sofia nu-și făcea probleme. Era sigură că nu va povesti nimic nimănui.

În plic erau trei foi dactilografiate prinse cu o clamă. Începu să citească:

Ce este filosofia?

Dragă Sofia,

Oamenii au îndeletniciri foarte diferite: unii colecționează monede vechi sau timbre, unii sunt interesați de meșteșuguri sau de bricolaj, iar alții își dedică tot timpul liber unui sport. Dar sunt și mulți cărora le place să citească. Depinde însă ce citești! Poți să te mulțumești să citești ziare sau benzi desenate, să nu-ți placă decât romanele sau să preferi